

IN NOMINE JESU!

N. 13.

שבת שבת

Seu

DISPUTATIO THEOLOGICA

De

SABBATHO,

Adprobante & consentiente ad-
modum Rever. Facult. Theologica, in Regia
& Illustri Academia Aboënsi,

P R Æ S I D E

ANDREA WANOCHIO,

Philos. Pract. & Histor. Prof. Ord. nec non
S. S. Theologiæ Extraordin.

Ad ventilandum proposita,

R E S P O N D E N T E,

Dn. ERICO A. FORS/

Gestríkio,

Ad diem, favente DEO, 17. Junii,
Anni MDCXCII.

A B O Æ,

Excusa à JOHANNE Winter/

Reg. Typogr.

Venerab. Dn. Jex. Walleni

Lectori pio & candido S. & O.

Aud multis, quò in compendiariam hanc de Sabbatho Dissertationem intromittaris, Cordate Lector, præfari duco necesse, cum vel ipse $\omega\varsigma$ $\alpha\pi\omicron$ $\sigma\kappa\omicron\tau\iota\alpha$ ϵ omnia, sive contemplari queas, quæ hic proponuntur, sive subodorare, cur & quibus de causis procusa lucem videant publicam. Scilicet visum fuit REGI nostro clementissimo, cujus thronus sit in æternum benedictus! mihi non ita pridem partes aliquas Professionis in Regia hac Academia Theologicae gratiose demandare; quibus, ut ductante SPIRITU SANCTO, me aptarem obeundis, consultum duxi, aliquam in vulgus edere dictæ functionis tesseram, quo vel isthoc indicio juventuti Academicæ constaret, quomodo Philosophica nostra studia, per annos duodecim publico nomine traducta, sublimioribus jam veniant adplicanda. Argumentum quidem hocce de Sabbatho, tot eruditis, & olim & nunc, viris tritissimum esse facile persensi: ejus tamen elegantia tantum effecit, ut minus ambigerem de revocanda eadem sub repetitam toties disputationis incudem. Est enim Sabbathum nostrum hebdomadarium quoddam quasi $\mu\upsilon\eta\mu\omicron\upsilon\epsilon\upsilon\lambda\iota\kappa\omicron\nu$ Sabbathi sepulchralis, ubi (α) venimus ex labore in requiem, postquam (β) in sex tribulationibus liberavit nos DOMINUS, & in septima non tanget nos malum. Inprimis autem typus est Sabbathi Cœlestis & aeterni: (γ)

Re-

Relinquitur enim αββαῖος populo DEI, in
quo Allelujah æternum cum electis omnibus licebit
ingeminare: (δ) SANCTUS DEUS PATER, qui nos
ad suam creavit imaginem! SANCTUS DEUS FI-
LIUS, qui nos in peccatum prolapsos sanguine &
morte sua redemit! SANCTUS DEUS Spiritus
Sanctus, qui nos per verbum vocavit, per sacramen-
ta sanctificavit, & in vera fide ad finem usque con-
servavit: DOMINUS, DEUS Zebaoth! (ε) Be-
nedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum
actio, & honor, & virtus, & fortitudo, DEO
nostro in secula seculorum, Amen!
Hec talia nobis sum meditare, Cordate Lector, & in
DOMINO Vale!

(α) Esa. 26: 20. (β) Job. 5: 19. (γ) Ebr. 4: 9
(δ) Esa. 6: 3.

IN NOMI-

IN NOMINE JESU!
DE SABBATHO.
CAP. I.

παρρησιασικόν.

§. I.

Vi hominem, cum omnibus, quæ sunt, sui ipsius auctorem, adeoque Ens independens & infinitum non hariolatur; verum DEO, *in secula benedicto*, uti par est, & veritati, non modo cœlesti, sed etjam philosophicæ quodammodo, consentaneum, circa prima rerum initia conditum sibi persvadet; is utique ultro, si recte rationes subduxerit, eundem (hominem) ad cultum Creatori suo & Domino deferendum, vel ex lumine rationis teneri colligit, suggerente id Lege cordibus inscripta: *DEUS est colendus: Benefactori rependenda est gratia*. Qvi tamen cultus, licet aliquam supponat Θεογνωσίαν, partim ἐμφύσιον Rom. 2: 15. partim ἐπίκτητον ex intuitu creaturarum acquisitam, & ex se.

rie caularum progredientem, *Rom.* 1: 19. seqq. minime ad æternam salutem est sufficiens. Quamobrem etiam Apostolus dicit, quod gentiles *ἀθεοί*, id est, *sine DEO*, vixerint, *Eph.* 2: 12. Et ipse DEUS, qui omnium salutem optat, 1. *Tim.* 2: 4. invitat eos ad communionem Ecclesiæ, *Esa.* 45: 22. *Convertimini ad me, & salvi eritis omnes fines terræ!* Unde mirari subit quosdam Pontificios, (& in illis *Franciscum Puccium*, *Filidinum*, *Itacum*, vivi-comburio tandem e medio sublatum) quemlibet in sua religione, modo studeat honestati, salvari posse crocitantes: nec non *Erasmum*, *Cinglium*, *Gualterum* ipsius generum, & quotquot easdem inflant tibias, qui gentilibus etiam, virtutum nomine commendatis, salutem æternam transcribere non verecundantur. Scilicet ita censeret etiam sutor blasphemiarum *Mubammed* in Alcorano, *L.* 2: c. 1. Forte sunt in ipsa etiam Ecclesia Christiana quidam vertumni & *ἀλλοπεύσασσας*, quos *Prudentes* vocant, qui pro re nata religione utuntur hac vel illa, id est, omni & nulla, unice ut temporalia tantum ad nutum succedere possint. Contra effata Domini *Matth.* 6: 24. 7: 14. & 22: 14.

22: 14. *Luc. II: 23. Job. 14: 6. 7. Vid.*
2. Cor. 6: 15. Ec.

§. II.

DEUM, inquam, modo quodam colendum
 esse norunt etiam gentiles; sed *rationem*,
 qua coli velit ipse, & debeant homines, e
 superiori principio, verbo DEI, petendam
 esse constat; quo cum caruerint, vel sanè
 carere voluerint, homines cogitationum
 suarum vanitatibus dediti (qui tandem eva-
 nuerunt ἐν τοῖς ἀλογισμοῖς αὐτῶν, *Rom. I: 21.*
22:) factum est, ut infinitæ fere exurgerent
 colendi Deum (verius Deastros, quos in ve-
 ri & unius DEI locum supposuerunt, utpo-
 te κατ'εἴδηματα τέχνης *Act. 17: 29.*) rationes.
 Ita Romanis adhuc in paganismo versanti-
 bus feriæ erant *indictivæ*, quibus, ut rite
 fierent omnia, per præcones edici soli-
 tum, ut litibus & jurgiis abstinerent, &
 cum inimicis quoque benignè comiterque
 sermones conferrent. Ut Ovidius lib. 1. *Fast.*

Nunc dicenda bono sunt bona verba die.

Habebant præterea *statas* ferias, quas pecu-
 liari titulo diis his vel illis consecraverant.
 In tutela *Junonis* erant omnium mensium
 calendæ. Videtis Ovid. l. 1. *Fast.*

Vendicat Ausonias Junonis cura calendas.

Calendas vocat *Ausonias*, quia carebant illis Græci, secundum proverbium: *Ad calendas Græcas*. Fiebant apud illos *Cerealia*, sacra *Diana*, *Veneris*, *Martis*, *Mercurii*, *Vulcanalia*, pro avertendo urbis incendio, *Saturnalia*, ferialia *Plutoni*, *Liberalia* in honorem *Bacchi*: (αἱ διονυσίων ἑορταὶ 2. *Maccab.* 6:7.) & innumera propemodum alia σεβάσματα, si-
ve festorum Sacrorumve genera, quæ cæ-
cam & corruptam naturam, indito sibi in-
stinctu, consilio colendi aliquod Numen ex-
cogitasse, est in proptatulo.

§. III.

Verum, ut in *modo* colendi DEUM, imò
quam maxime in ipso cultus *Objecto*, mi-
misere deerrarunt Ethnici, *Gal.* 4. 8. *Rom.* 1:
23. ita circumstantiam temporis, quo DEUS
semet ipsum coli, vel Sabbathum sibi sancti-
cari præcepit, *ex se* ignorarunt, quâcunque
tandem assiduitate, uti tradunt, & rigore
dies suos festos celebrarint, monente sic
qualitercumque jure naturali, diabolo etiam,
qui DEI simius esse solet, solennitates istius
modi pro calliditate sua variis modis inter-
polante, Testes sint aliquot quantivis pre-
tiii

tii e gentilibus Scriptores. *Epicetus*, gravis Stoicus, & juris naturalis præ æqualibus consultus, Lib. 1. Dissert. c. 16. sic per suum loquitur interpretem: Num aliud quid oportebat nos, siquidem intelligentia in nobis est quedam, publicè & privatim facere, quam laudare & celebrare Numen, eique pro beneficiis in nos collatis gratias agere? nonne & fodientes decet, & arantes, & comedentes, canere hymnum Deo? Magnus Deus, qui nobis instrumenta hæc, quibus terram coleremus, exhibuit: magnus, qui nobis manus dedit, item ut gula diglutire possemus, qui ut sopiti somno possemus spirare, effecit. Et *Aristoteles Ethic. lib. 8: c. 11*. Ita per interpretem: Qui sacrificia, inquit, faciunt, circaque ea conventus & honores diis exhibent, sibi ipsis cum voluptate requiem comparant: prisca enim sacrificia, & conventus, videntur post fructuum collectiones, quasi minutia quedam fieri consuevisse: in his enim temporibus otio vacabant maxime. Similiter Cicero Lib. 2: de L. L. Feriarum festorumque ratio in liberis requietem habet litium & negotiorum; in servis operum & laborum. Etiam Seneca de Tranquillit. Animi c. 15. Legum conditores,

ait, *festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur; tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum.* Neque id solum receptum inter barbaros, sed apud gentes quoque politiores: Strabo namque lib. 10. *Geograph.* sic per interpretem: *Commune hoc Grecis cum barbaris est, ut sacrificia inter feriandum celebrent, alia cum furore, alia sine eo; alia cum, alia sine musica; alia in arcano, alia palam; idque natura sic dictante.* Et paulò post: *Bene quidem dictum est, homines tum maximè DEUM imitari, cum beneficia conferunt: rectius autem diceretur, cum numina recte colunt: id autem fit gaudendo, dies festos agitando, philosophando, musicam tractando.* Et quoniam diebus festis ignavo maxime otio torpebant, inde invaluit illud Theocriti proverbium, *Idyll. 15. Αἰγυῖος αἰὲν ἑορταί.* *Semper feria inertibus.* Id ipsum Judæis etiam incredulis in more positum, nempe, ut genio indulgeant, edant, bibant, & hilaritati studeant Sabbatho; unde Sabbathum ipsis vocatur *דבר* *delicia,* cum & die veneris præcedente multa præparent, ut majori gaudio Sab-

Sabbathum celebrare possint. vid. Talmud. Tract. שבת. fol. 117. 118. Hæc quidem eo pertinent, quod Ethnici ferias suas & festa celebrarent cum aliqua cultus opinione; non tamen probant, eos septimum diem, indice jure naturali, diis suis (ne dicam Deo) sanctificasse; multo minus titulum veræ sanctificationis, sed ἐμελοθρησκείας & εἰδωλολατρείας, meruisse.

§. IV.

Non quidem præterit quemquam, magnæ auctoritatis, nec minoris eruditionis, viros in eo fuisse, ut ostenderent, variis sive rationibus sive testimoniis, gentiles etiam constanter servasse diem septimum pro Sabbatho. Verba sunt Eugubini in Cosmopœia: *Propterea numerus ille ac dies, quia maxime naturalis operibusque divinis convenientissimus fuit, habitus est deinceps in omni ætate apud omnes gentes venerabilis & sacer. Itaque Pythagorei septem græce dici putaverunt ἐπτά, quasi σεπτὰ, sacrum, venerabile. Quod Latini secuti σεπτὸν, sanctum dixerunt.* Apud eundem licet deprehendere, Hesiodum diem *Septimum* sacrum appellavisse. l. 2. Dierum:

Quarta dies supremæque lux & septima sacra:

*Septima candescunt præclari lumina solis:
Septima, qua tristes Acheruntis linquimus
undas.*

Quibus verbis ethnicus Poëta videtur innuere septima die cuncta fuisse perfecta, & intelligere per *Acheruntis undas* chaos. Et Linum, *Septima* die omnia opera creationis fuisse perfecta, scripsisse, ad Mosis narrationem alludendo. Quo & Philo collimans, l. de Opif. Hom. *Postquam*, inquit, *universus hic mundus perfectus est, juxta perfectam naturam senarii numeri, sequenti diei Sabbatho Pater honorem addidit, quem ubi laudavit, mox sanctum appellare dignatus est. Est enim festus, non unius populi religionisve, sed in universum omnium. Quæ sola digna est, ut dicatur popularis festivitas, & mundi natalis.* Josephus etiam lib. 2. contra App. negat, urbem ullam, aut Græcorum, aut barbarorum posse reperiri, quæ cessationem diei septimi ab opere in suos mores non recepisset. Narrat etiam Lampridius in Alex. Severo, eum *septimo die, cum in urbe esset, ascendisse Capitolium, & templa frequentasse.* De puerorum feriis illo die concessis videndus est Lucianus in Pseudologista, & Gellius Lib. 13. c. 2,

Verum ad hæc talia facilis est, servata tamen cuique sua auctoritate prorsus illibata, responsio. Longe est aliud, *novisse gentiles diem septimum esse Sanctificandum; & novisse eos id ipsum ex dictamine juris naturalis*: Illud enim est novisse *indeterminate* ratione principii; hoc novisse *determinate*. Novisse, inquam, potuerunt per famam, vel per traditionem, ex peregrinationibus, quæ quondam frequentiores erant ad Israelitas, Ægyptios, ceterasque politiores nationes, vel per Scripturarum Mosaicarum, præsertim in Græcum idioma transfusarum, ut ut serius, lectionem. Deinde aliud est, gentiles *universaliter* novisse rationem septimi diei; aliud *particulariter*. *posterius* admitti potest & debet; quo referenda sunt testimonia modo allegata: *prius* nec dilucide potest, nec facile debet. Si enim gentilibus ex lumine naturæ constisset, septimo quoque die magis quam alias, DEUM esse colendum, utique Judæis & Sabbathariis [pepercissent: Sed eorum Sabbathatha æque ac circumcisionem insectati

sunt non pauci. Testis instar aliorum esto
Rutilius, sic canens:

*Reddimus obscæne convicia debita genti,
Quæ genitale caput propudiosa metit.
Radix stultitiæ, cui frigida sabbata cordi,
Sed cor frigidius religione sua est.
Septima quæque dies turpi damnata veterno,
Tanquam lassati mollis imago DEi.*

Impia hæc sunt, & plane in sanctissimum Sabbathi & Circumcisionis auctorem DEUM, blasphema. Manet ergo, circumstantiam septimi diei, cultui divino consecrandi, non ex naturalibus principiis post lapsum posse demonstrari, nisi *στοχαστικῶς* & *probaliter*; *eminenter* autem, ne dicam apodictice, e Scriptura Sacra.

§. VI.

Ut ergo ex ipsa historiâ *Geneseos* c. 2. 2. 3. & Lege morali Sinaiticâ, *Exod.* 20: 8. ad 12. septimi diei Sanctificatio, quæ circumstantiam temporis, in statu lapsus, (aliter enim de homine integro, qui ex sapientia sibi concreata rationem cultus divini habuisset perspectam, judicandum) est petenda; ita existimandum, præceptum illud non esse quartum in ordine, sed tertium; quicquid tandem

tandem *Ursinus, Vendelinus, & cæteri Calvinii* basiatores obtendant: nec tabulam Decalogi primam plura tribus habere præcepta probari potest, cum præceptum illud de *Sculptilibus* tantum sit appendix & explicatio præcepti primi, ejusque speciale exemplum contineat. Exceptiones Calvinianorum Caput II. dilucidabit. Jam ad essentialia *Sabbathi* paulo propius tendendum.

CAP. II.

κατασκευασικόν

§ I.

ANtequam ad ipsam *Sabbathi* essentialæ rationem nobis sit transeundum, necessum est, paucis attingere vocis *Sabbathi* cum *nomenclationem*, tum *significationem*. Originationem vocis nonnulli, quos inter est Plutarchus lib. 4. *συμποσιακῶν*, arcessunt ex idiomate græco, vcl α *σάββοισ*, seu *Bacchis*, vel ἀπὸ τῆ *σαββάλειν*, quod est *genialiter vivere*. *Σαβοί*, scribit Alstedius p. 942. Theol. Catechet. est vox Phrygia bacchantium vel helluantium; unde *σαββάσιος* est *Bacchus*. Verum qui radicem *Sabbathi* in lingua Græca investigant, genio suo indulgent, non rei

rei veritatem attingunt. Ergo ex Ebræâ,
 quæ *labium illud erat unicum, & unus ser-*
mo ante exstructionem turris Babylonicae,
Gen. 11: 1. vocem hanc derivandam esse uni-
 ce, non solum *Gammatica* omnium litera-
 rum efformatio, sed & *Pragmatica* rei ipsius
 significatio, evidenter ostendit. Neque
 sic quidem a nomine שבת, quod *septem* de-
 notat, ut ut ratio etymologiæ id quodam-
 modo videatur admittere, quia *Sabbathum*
 septimo creationis die incepit, *Gen. 2: 2. 3.*
 annisque præter propter quater mille in po-
 pulo DEI fuit celebratum; quocirca Mega-
 lander hymno suo, quo Decalogum plenius
 est interpretatus, ad primam illam institu-
 tionem respiciens, accinit: Du solt Heili-
 gen den siebenden Tag: verum à verbo
 שבת, quod *cessavit, quievit, destitit, vaca-*
vit, significat, præter alias acceptiones
 minus usitatas. Ita reddit versio, LXX. - vir-
 lis verbum יִשְׁבֹּת, quod *Gen. 2: 2.* legitur,
 in verbis primæ institutionis, καὶ ἔπαυσεν.
 Inde ergo vox descendit שבת *Schabbath*, ge-
 neris communis & quidem frequentior,
 simul ac altera rariùs occurrens, שבתון
Schabbathon, quæ retinetur in græca & la-
 tinâ

tina lingvis, generis masculini, cum licentia usurpata scribendi *Sabbathum*, vel cum aspiratione, per *th*, vel sine aspiratione per simplex *t*, Derivatio Vocis Ebraea exigit aspirationem propter ת; Græcorum verò mos, quibus aspiratio in medio nulla est, nisi implicita, hic in locum θ substituit τ, ut scribatur σαββατον. Scribenda quidem vox esset græcè σχάββατον; sed quia, reddente rationem *Pasore* in Lex. p. 588. à Græcis duriusculæ illæ aspirationes emolliuntur, ideo in Græca versione Veteris, & in Fonte Græco Novi Testamenti, semper legitur σαββατον. Discretionem vocis שבת a vocaculis חרל & מנוחה, quam hic observant quidam, non inutiliter Philologis perquirendam relinquimus. Id tamen haud citra rem erit delibasse, quod vox *Sabbathi*, ἀνεβῶς loquendo, non *quietem*, sed *cessationem* significet: *quies* enim conjuncta solet esse cum refrigerio post laborem & fatigueationem, quæ in DEUM nulla cadit, *Esa.* 40: 28. *cessatio* verò finem tantum actionis ponit & terminum. *Ut hoc pacto*, inquit B. D. Waltherus, *frustraneum sit, querere, Qui DEus quiescere potuerit? cum non tam de quiete, quam de cessatione hic sit sermo.*

Permutari quidem verbum שבת cum verbo נח quievit, vel ex collatione locorum, Gen. 2: 2. & Exod. 20: 11, constat; sed hoc posterius de DEO dicitur *figurate* & ἀνθρώπων ὥς, perinde ut dormire, audire, ire, sentire; eiamsi in Psalmo quoque 32: 8. & 14. vox quietis מנוחה DEO tribuatur, ut cetera intermittam.

§. II.

Originationem & nativam Sabbathi significationem excipit multiplex vocis usurpatio. Venit enim *Sabbathum* *Scriptoribus* Θεοπνεύστοις, (I) De *Diebus*, & sic trifariam: (α) pro die *septimo*, in quem Sabbathum Judæorum incidebat, quod erat quasi caput omnium feriarum & solennitatum. Hic dies sanctus erat, vel sanctitate *simplici*, quatenus erat dies septimus; vel *duplici*, quam aliud festum incidens in Sabbathum, ei addidit, & tum vocabatur *Sabbathum magnum*. Joh, 19: 31. Nam in id Sabbathum, de quo loquitur Johannes, isto anno, computant nonnulli incidisse festum Paschatos. Alias dies septimanæ dicebantur Ebræis חוליו *profani*, Græcis ἐργάσιμοι, ἀνέοργοι, ἀνεργοί, *profesti*, in quibus opera manuarum fiunt.

Quando

Quando autem eos dies profanos uno quasi nomine insigniebant, vocabant ipsos τὸ μετὰ τὸ σαββάτων. Hoc fuit tempus, quo gentes cupiverunt audire Paulum, *Act.* 13: 42. *Vid. Scal. de Emend. Temp.* lib. 6. p. 26. (β) Pro die totius septimanæ *uno quovis*; prout dies proxime sequens Sabbathum appellatur μία σαββάτων *Matth.* 28: 1. *Act.* 20: 7. *1. Cor.* 16: 2. *Una*, id est, *Prima Sabbathorum*, per Ebraismum, uti Moses *Gen.* 1: 5. *Fuit vesp̄ra*, & *fuit mane*, יום אחד, *dies unus*, id est, *primus*; quoniam secundus, tertius, & alii ipsi postea succedunt. (γ) Pro die *primo* & *ultimo* cujusque festi, quod pluribus peragebatur diebus, quorum intermedii vocabantur *pro festi*: illorum autem uterque erat æque celebris, ut in *Paschate* dies septimus, *Lev.* 23: 8. & octavus in festo *Tabernacularum*, *Num.* 29: 35. (II) Venit Sabbathum de *Hebdomade* σάββατον, *Lev.* 23: 15. Ubi DEUS Israelitas numerare jubet, a prima die oblatarum primitiarum in *Paschate*, *septem Sabbath* ad festum *Pentecostes*, quæ sunt totidem septimanæ, quas utrumque dictorum festorum intercedere, vel in vulgus notum est. Atque hinc Phariseus ille *Luc.* 18: 12. gloria.

gloriatur se jejunasse *dis 78 oußbärz*, id est, in septimana, in der wochen / vertit B. Lutherus noster; & Svecus: Jagh fastar två reesor i Weckone; nimirum, die secundo & quinto, quibus jejunia antiquitus instituebantur ordinaria: quia quinto Moses conscenderat montem Sinai, & secundo ex eo descenderat. Vid. Drusium lib. 3. Præter, p. 107. (III.) De *Annis*, quorum septimus quisque totus olim appellabatur *Sabbathum*, quod DEUS Israelitas in eo jussisset terram relinquere otiosam & incultam, ut & ipsa sua non destitueretur quiete, *Lev. 25: 34*: Et in anno septimo שבת שבת, *cessatio requiei erit terra, Sabbathum Domino*. (IV.) Venit Sabbathum de *Hebdomadis Annorum*, quod Sabbathum completebatur quadraginta novem annos, inclusive sumptos, vel quinquaginta exclusive; quo exeunte, annus erat Jubilæus, *Lev. 25: 8*. (V.) Denique de *Festis* etiam minùs solemnibus, ac erant *Pascha*, *Pentecoste*, & *scenopegia*, quamvis non inciderint in septimum diem. vid. *Lev. 23: 38. Ezech. 20: 22, & 23*: Ex omnibus hisce *Sabbathi* acceptioribus, primam, quæ est diei septimi sanctificatio, nostro huic instituto substernimus.

S. III.

Fundamentum hujus sabbathi, & olim & nunc, qua moralitatem, servandi, est institutio & verbum Domini, Gen. 2: 2.3. Ubi sic: *Et perfecit DEUS in die septimo opus suum, quod fecerat, & cessavit die septimo ab omni opere suo, quod fecerat. Et benedixit DEUS diei septimo & sanctificavit illum: quia in eo cessaverat ab omni opere suo, quod creaverat DEUS, ut faceret. Facta est institutionis hujus repetitio Exod. 20: 8. 9. 10. 11. Recordare diei Sabbathi ad Sanctificandum eum. Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum: & die Septimo Sabbatum Domino DEO tuo. Non facies ullum opus tu, & filius tuus, & filia tua, servus tuus, & ancilla tua, & animal tuum, & peregrinus tuus, qui in portis tuis: Quia sex diebus DOMINUS fecit caelos, & terram, mare, & omnia quae in eis, & requievit in die septimo. Idcirco benedixit DOMINUS diei cessationis, & sanctificavit eum.* Loca Scripturae S. derivativa & parallela, Sabbathi sanctificationem, etiam cum interminationibus, inculcantia in re tam plana minus videtur necessarium adscribere. Hic est *νόμος*

ille βασιλικός, Jac. 2: 8. qui & Adamum, tam ante quam post lapsum, obstrinxit, & posteros ejus, si non ad ceremoniale, tamen morale, semper devincit. Quod vero Adamus & posterius ejus, ante & post diluvium, intra veræ Ecclesiæ pomœria degentes, legem hanc de Sabbatho observarint, & observare per innotescentiam potuerint, Caput proxime sequens demonstrabit. Nobis jam ad Definitionem *Sabbathi* prope-
randum.

§. IV.

SABBATHUM est dies quilibet septimus recurrentis hebdomadæ, DEO, ex ipsius institutione, ab hominibus, modo quo vult & præcepit, consecrandus.

Hic (1) *Causam efficientem* habemus DEUM; *Subiectum* hominem; *Formam* modum consecrandi à DEO præscriptum; *Finem* tacite insinuatam, sanctificationem animæ. (II) Observandum, uti optime advertit D. Osian-
der

der in Theologia Morali, diem *Septimum* dici talem, vel *definite*, Judaicum scilicet; vel *indefinite*, quemcumque in circulo hebdomadario recurrentem post sextiduum, utpote jam Christianum. Unde (III) patet, illam temporis circumstantiam, feriæ septimæ, quam laudatus Osiander cum quibusdam aliis appellat *morale positivum*; non evertere in Ecclesia Christiana legem de Sabbatho: quod tamen in capite sequenti planius edisseretur. Quod vero ad ipsam Sabbathi sanctificationem, vel rationem decenter & secundum voluntatem DEI illud ipsum celebrandi, hoc petendum est e Scriptura divina, tum Theologia *Catechetica*, *practica*, *homiletica*.

§. V.

Hæc nos eo deducunt, ut per allegoriam agnoscamus discrimen inter *Sabbathum Animæ* seu spirituale, *Sabbathum corporis* seu sepulchrale, & *Sabbathum Animæ & corporis* simul, seu Cœlestæ & *mysticum*. (I) *Illud*, per diem Septimum representatum, in eo consistit, ut a corruptæ carnis nostræ operibus feriemur, & abstineamus a peccatis regnatricibus, & contra conscientiam commissis, ut Spiritui Sancto ad bene

operandum eo facilius pateat aditus. Ita enim describitur *Esa.* 56: 2. *Beatus vir custodiens Sabbathum, ne polluat illud, custodiens manus suas, ne faciat omne malum. Vide Esa.* 58: 13. & v. 14. *Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudines terræ, & cibabo te hereditate Jacob, Patris tui: Os enim Domini locutum est.* Ejusmodi Sabbatizantibus dicit Dominus, *Matth.* 11: 28: 29. *Ego reficiam vos, & invenietis requiem* (Sabbathum) *pro animabus vestris.* (II) *Istud est Sabbathum totalis a peccato liberationis in sepulchro, quo, qui beate hinc decedunt, ex labore veniunt in requiem, Apoc.* 14: 13. *Esa.* 26: 20. & 57: 2. *Tota vita nostra sextiduum est laboris, Job.* 7: 18. *septimus autem mortis, vel verius ἀναλύσεως dies est, quo se pius potest alloqui ex Psal.* 116: 7. *Revertere, anima mea, in requiem tuam.* (III.) *Hoc, nempe Sabbathum animæ & corporis junctum, seu cæleste, est exhilarationis in vita æterna nunquam cessaturæ. Fundatur id non solum in Vet. Testam. Esa.* 66: 23, *ubi Dominus ita: Erit mensis de mense ejus, & de tempore שבֿתו שבת, Sabbathum ejus; Sed & in Novo*

Novo Ebr. 4: 6. *וְנָתַתִּי*. Itaque relinquitur
σαββατισμός τῷ λαῷ τῷ Θεῷ. Et sane vita æ-
 terna aptissime confertur Sabbatho, uti pie
 differit B. D. Lyserus in Adamo p. 141.

CAP. III.

ἀνασκευασικὸν

§ I.

Utrum præceptum de Sab-
 batho DEO sanctificando,
 ante repetitionem Legis Mora-
 lis Sinaiticam, Adamo in statu
 innocentiae, & posteris ejus, in-
 tra gremium Ecclesiae constitu-
 tis, innotuerit? Aff.

§. I.

Dicere quis poterit, nos Iliada post Ho-
 merum adornare, cum præter piissimos Ec-
 clesiae Orthodoxae Doctores, quorum accu-
 ratissimæ de hac quæstione extant lucubratio-
 nes, etjam vergente hoc seculo inter Theo-

logos Belgas, Francilcum *Gomarum* (a quo Remonstrantes *Gomaristarum* nomen primum acceperant) & *Rivetum*, *Amesium* ac *Valaum*, seqvacesque, *controversia Sabbatharia* fervide fuerit agitata. Sed vix jam reperire licebit quidquam in tanta literarum culuscunque Facultatis luce, argumentum, quod non a decessoribus nostris modo quocunque attactum fuerit. Docendo discimus: Discendo docemus. Quod vero ad propositam quæstionem, notum est, eam argumentis, & numero plurimis, & pondere maximis, esse affirmandum.

§. II.

(I) Evidentia adsunt Scripturæ loca: (a) *Gen. 2: 3. Et benedixit DEUS diei septimo, & Sanctificavit eum, quia in eo cessaverat ab omni opere suo.* Illa autem sanctificatio nihil erat aliud, quam destinatio ad usus sacros. *Sanctum enim est*, inquit B.D. Waltherus, *quod ita sit segregatum, ut DEO sit appropriatum.* Sanctificavit autem sic diem illum, non ratione sui, in abstracto, sed in concreto, ratione istius operis, quod iussit in eo fieri, quia dies est mensura operum, ut loquitur Bonaventura in II. Senient, dist. 15. (β) *Exod.*

Exod. 16: v. 23. dicit Moses ad populum: Hoc (est) quod locutus est Dominus, Schabbathon Schabbath = Kodæsch (quies Sabbathi sanctitatis) Domino cras. Vid. vers. seq. 25. item v. 26. Denique v. 29. Ubi & vox sanctificandi, & pronomen Vobis, aperte ostendunt, Sabbathi celebrationem relative debere intelligi, in ἑσπερι & respectu ad homines, quibus hoc præceptum, de Sabbatho sanctificando, erat primitus nunciatum.

(γ) DEUS præceptum tertium de sanctificando Sabbatho promulgans, non ut de re futura, sed præsentis, & præterita, loquitur, dum ait *Exod. 20: v. 4. זכור, recordando, sub intellige imperativum זכור, recordare (more loquendi Ebraico, id est, omnino & solícite recordare:) diei Sabbathi ad Sanctificandum eum.* Causam sanctificationis in v. 11. subjungit Dominus. Locus est parallelus *Deut. 5: v. 12.* Ubi eodem sensu legitur שמר, *observa, custodi.* Cujus autem recordari jubentur, ejus penitus ignari esse non potuerunt. (δ) Huc non injuria traducunt locum *Ebr. 4. v. 1. ad 10.*

§. III.

(II.) Probant hoc ipsum *Exempla*, nempe

pe Sabbathum ante promulgationem Legis fuisse observatum. (a) *Abelis*, qui *Gen. 4: v. 4.* sacrificavit, & obtulit Domino de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum. Et respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus, nimirum inflammando, & ignem sacrum calitus super oblationes depluendo. Atque hinc *Ebr. ii: v. 4.* Fide dicitur obtulisse πλείονα θυσίαν DEO, quam Cain, & per eam testimonium consecutus, quod justus fuerit. Justitia autem fidei sacrificiis fuit, procul dubio, confirmata, si non acquisita. Illa vero Patriarcharum sacrificia, typos Messiae elegantissimos, fidei adminicula, & divini cultus exercitia, certum est, fuisse oblata, non inter vulgares labores, sed die peculiari: quia offerebantur cum grata DEI acceptione tantum a mundis, & iis, qui sacris vacabant operibus, & pietatis exercitiis. Quo etiam referri potest, quod *Henoch Gen. 5: v. 24.* (si Setho Calvisio in Op. Chronol. fides habenda) ad vitæ æternæ gaudia translatus sit in *Anno Sabbathico*, & procul dubio etiam in *Sabbatho hebdomadario*, spectantibus Patriarchis, & operantibus sacris suis: quo venuste subinnuitur Sabbathum alterius seculi,

seculi, cujus ille æternitatis candidatus factus est particeps. (β) *Noachi*, qui, ut *Gen. 8: v. 10. 11.* legitur, columbam *post septem dies*, a primo ejus reditu, emisit, quæ cum rediisset tempore vespertino cum ramulo olivæ, iterum non fuit emissa, nisi post Septem dies alios. Hoc factum nonnulli non inepte referunt ad Sabbathi mysterium. (γ) *Israelitarum*, de quibus ante legis publicationem, *Exod. 16: v. 30.* exserte dicitur שבתו *Sabbathizaverunt populus ille in die Septimo.* Neque (δ) silentio involvendum, quod B. D. Walterus in *Spongia Mosaica*, haud sine ratione & pie decernit, scilicet Adamum in statu adhuc innocentæ primum cum ipso DEO, Domino & Creatore suo, celebrasse Sabbathum in paradiso. Illi ὁμόψυχος est B. noster Lutherus: qui, quamvis fol. 32. in *Gen.* lapsum contigisse dicat *in primo Sabbatho*, tamen concedit, Sabbathum ante peccatum a protoplastis fuisse celebratum: *Die Sabbatho*, inquit, *mane Adam Hevæ concionatus de voluntate DEI, quod benignissimus DEUS totum Paradisum condiderit, ad usum & voluptatem hominum, quod etiam lignum vite singulari bonitate creaverit, cujus usu*

restaurarentur vires corporis, & retineretur perpetua juventa; unam autem arberem scientia boni & mali esse prohibitam, ex qua non liceat comedere: hanc obedientiam benigno conditori præstandam esse. Hæc forte cum dixit, in Paradiso Hevam suam circumducens Adam, prohibitam arborem ei ostendit. Ita Adam & Heva florentes innocentia & justitia originali, pleni securitate, propter fiduciam in DEUM tam benignum, deambularunt nudi; tractantes verbum & mandatum DEI, benedicentes DEUM, sicut in Sabbatho decet. Sed & secum conciliari potest vir ille divinus, quia in discursu hoc transcripto dilucide verba priora de primo Sabbatho videtur exponere, non de primo-primo, eo ipso scilicet, quo DEUS Sabbathum instituit; sed de Secundo-primo, eo, quo Adam Sabbathum de facto institutum celebrare debuit. Hujus sententiæ est B. D. Lyserus p. 138. & 140.

§. IV.

(III) *Rationes* assertum illud comprobant non plane temnendæ. (a) Non est ullo modo verisimile, familias sanctorum Patriarcharum, ante - & post - diluvianorum, caruisse aliquo die, cultui di-

divino consecrato, quandoquidem alioquin videmus reliqua DEI cultum spectantia ab iis studiose fuisse observata. Quamvis Rabbi Mosi Maimonidil. 2. *More Nevo-kim*, seu ductoris dubiorum, c. 32. facile concedamus, *Hebræos*, cum essent in *Agypto*, & durapremerebantur servitute, non semper fecisse, quicquid volebant, quin potius laborare & operari coactis nullum fuisse concessum diem, quo in cultum & honorem DEI potuissent feriari: inde tamen non evincitur, quod vel patres ipsorum, vel ipsi primis annis habitationis suæ in peregrina terra Sabbathum nec celebraverint unquam, nec postremis temporibus celebrare voluerint, utut id minus præstare potuerint.

§. V.

Contra vero hæc, etiamsi satis valida, statuerant olim *Eusebius*, *Justinus Martyr*, & *Phil.* in *Dial.* cum *Tryph.* *Tertullianus*, & *Cyprianus* adv. *Jud.* sed &, ex recentioribus, *Tostatus* L. 3. in c. 23. *Lev.* *Pererius*, lib. 1. in *Gen.* nec non *Gomarus*, ante nominatus, id ipsum cum asseclis statutum eunt.

Objectio (I) *Supervacaneum fuisset in statu innocentie, homini ad imaginem DEI creato*

creato præscribere certum aliquem diem ad vacandum DEO & rebus divinis, quia tum nihil erat, quod hominem a contemplatione DEI avocaret, sed ipse sponte sua ad DEO serviendum erat propensissimus. Et nihil erat, quod homini laborem, molestiam, aut pœnam aliquam afferret, ut præcepto habuerit opus de vacando a labore & opere servili. E. Resp. (a) Nullam hic esse consequentiam: Adamus novit ex sapientia sibi concreata DEUM esse colendum, E. præcepto, certum diem determinante, ipsi non erat opus. Pari ratione liceret inferre: Adamus ex imagine DEI norat soli DEO esse adhærendum, E. præceptum de arbore scientiæ boni & mali erat supervacaneum: imò inscriptio legis naturæ in corde Adami primæva ea ratione foret dicenda supervacanea. Quæ sunt ἀνακόλυστα. (β) Licet Adamus in statu integro nullam laborando sensisset molestiam, laborare tamen eum per sextiduum oportuisset, & nihilominus peculiarem diem ad specialiores cum DEO familiaritatem observare: qui septimo commodior dari non potuit, quippe quem DEUS ipse cessationi & quieti designaverat, eumque

que in gratiam hominis sanctificaverat.

Object. (II) Tradunt Theologi non infirmi commatis, DEUM Adamo non posuisse aliud præceptum positivum, quam illud de non edendo fructu arboris scientie boni & mali. Præceptum autem de observando Sabbatho constat esse positivum, quia licet ad legem naturalem cultus divini pertineat, tamen circumstantia temporis, & cessatio ab omni opere uno die, præceptum est positivum, quod a lege naturali non determinatur.

Resp. (a) Gratis dici, a quocunque demum dicatur, DEUM non posuisse Adamo ullum aliud præceptum positivum, quam de non edendo fructu arboris vetitæ, cum & præceptum dederit in primæva Conjugii institutione, de adhæssione mariti ad uxorem, & in illo casu derelictione parentum. (β) Aliud est dicere, DEUM dedisse præceptum de Sabbatho, septimo die sanctificando, explicite, formaliter, & κατὰ γράμμα; aliud dedisse implicite, virtualiter, & κατὰ διάνοιαν. Si prius negatur, quod tamen haud negari potest: posterius certe immota veritate affirmabitur. Quid enim aliud est, benedicere diei septimo, & cessationem ab opere signifi-

ficare, quam dictum diem ad sui exemplum hominibus demandare sanctificandum? (v) Præceptum de non edendo fructu arboris vetitæ non satis accurate appellatur *positivum*; sed convenientius *negativum*, cum negativis verbis sit conceptum; aut, ut quidam discipiunt, *privativum*: quamvis inficias iri nequeat, quin *positivum* aliquando dicatur in oppositione ad *naturale*; & ita leges latæ dicuntur positivæ, respectu ad Naturales; quandoque in oppositione ad *negativum* & *privativum*.

Object. (III:) Si præceptum de Sabbatho in statu innocentie & post lapsum, ad Legislationem Sinaiticam obtinuiſſet; utique id omnibus hominibus, in primo illo homine, qui totius posteritatis suæ stirps erat, datum esset. Ast liquet, observationem Sabbathi apud omnes gentiles in consuetudine non fuisse, neque Sanctos Patriarchas diem Sabbathi observasse, usquam legimus. E. Resp. (a) Consequentiam hujus illationis esse plane invalidam; Præceptum de sanctificando Sabbatho non erat observatum ab omnibus Adami posteris; Ergo neque datum Adamo. Hoc esset vim inferre omnibus legibus re-
vera

vera quidem latis, sed per negligentiam non servatis. (β) Dicere Patriarchas non observasse Sabbathum, est petere τὸ ἐν ἀρχῇ. (γ) Gentiles etiam aliquem cursus hebdomadarii diem, si non omnes septimum, cultui qualicunque destinasse, superius assertum est.

Object. (IV) Neque Moses memorat, Israelitis Sabbathum fuisse ex praecepto divino usitatum, ante Legislationem Sinaiticam; Sed e contra plerasque adfert rationes, quæ spectare videntur tempus liberationis populi ex Ægypto: nam Deut. 5: 14. feriari vult peregrinum & advenam, qui non nisi respectu populi Israelitici talis; & v. 15. causa loco ponit servitutem Ægyptiacam, cur Sabbathum sanctificandū: Memento, inquit, quod & ipse servieris in Ægypto, & eduxerit te inde Dominus DEUS tuus in manu forti & brachio extento. כִּן-לֵךְ, idcirco, praecepit tibi, ut observares diem Sabbathi. Pariter Exod. 31. v. 13. introducit DEUM sic loquentem Israelitis: Videte, ut Sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me & vos in generationibus vestris, ut sciatis, quia Ego Dominus sanctifico vos. Unde & Ovid. lib. 1. de Arte canit: Cul-

Cultraque Judæo Septima sacra viro.

Resp. (α) Neque hæc ratiocinatio premit : quia nulla adfuit urgens necessitas, cur Moses debuerit notificationem celebrandi Sabbathi inveteratam Israelitis toties refricare: verum habuit rem pro concessa & confessa undiquaque. Sed nec Moses repetivit factum Patriarchæ Jacobi, deos alienos abominantis, *Gen. 35. v. 2.* neque legem ipsius DEI de non effundendo, sanguine humano, *Gen. 9. v. 6.* quod tamen in recitatione Decalogi, ad religiolum præceptorum observationem non parum fecisse videri potest. (β) Satis ergo erat Mosi, primam atque primariam causam, nempe *cessationem Domini ab omni opere creationis, & diei istius sanctificationem indigitasse*; etiamsi Judæi, privatis & propriis rationibus, ad Sabbathi observationem magis etiam erant obstricti.

§. VI.

Evidet, quod speramus, Sabbathi celebrationem obtinuisse inde a mundi initiis, tam temporibus ante-quam post-diluvianis, in populo DEI; litem insuper movent Calviniani orthodoxis, non quidem de divisione Decalogi prima in duas Tabulas, (quippe quæ αὐτῷ

neque habetur *Exod. 31: 18.*) neque de denario præceptorum numero, qui exstat *Exod. 34: v. 28.* Sed nec de contentis Tabulæ prioris & posterioris; quarum illa ordinat ad amorem DEO, hæc proximo, suis utraque rationibus, exhibendum; verum de numero præceptorum, Tabulæ prioris & posterioris, sigillatim: adeo ut quæratur:

An præceptum de Sabbatho sanctificando sit tertium? quod Orthodoxi; vel quartum in ordine? quod Calviniani volunt?

Resp. Non *quartum*, sed *tertium* esse, multi ex antiquitate pia, cum B. Megalandro, & nostratibus vivere statutum: & sic frustra sunt, nodumque in scribo quærunt, Zuingliani Neoterici, qui in præcepto primo DEOS alienos *proprie* dictos, quales sunt gentilium *Baal, Astaroth, Dagon, Jupiter, Hercules*, &c. prohiberi contendunt: in *Secundo* vero Deos alienos *improprie* & *metaphorice* tales, nempe imagines & sculptilia, quæ ejusmodi deastros repræsentant. Verum enimvero cum dii alieni, sive *proprie*, sive *improprie*

prie dicti, in primo præcepto prohibeantur, sculptilia quoque & imagines, ad cultum factæ, sint dii alieni, *Gen. 31: 20. 32. 34. Exod. 20: 23. &c.* constat ergo, quicquid sapit alienum cultum & idololatriam, sub primo præcepto contineri; quod injuria divellunt Sectarii. Quæ Marcus Frider. Vendelinus Theol. suæ Christ. lib. II. c. 4. p. m. 781. seqq. diluendis recte sentientium pro suo asserto rationibus applicat, affatim a nostratibus, imprimis B. D. Conrado Dieterico in Instit. Catechet. explosa reperies. Est itaque calumnia adversariorum, dicentium, Catechesin nostram esse mutilatam.

QVÆST. II.

Num a Christianis recte fiat, & salva conscientia, quod loco septimi diei Sabbathum celebrent primo septimanæ die, nempe Dominico? Aff.

§. VII.

Disputatio de hac Quæstione aliter est instituenda cum *Judeis*, aliter cum *Christianis*

lianis : cum illis ex solo Testam. Veteri agendum: *bis* vero invicta suppetunt argumenta in scriptis Evangelistarum & Apostolorum, mutationem septimi diei πρὸς ὥμια demonstratione. Cum vero palmaria Judæorum criminatio in eo vertatur, quod Sabbathum, præcipua cultus divini tessera, a Domino Jesu & Discipulis ejus sine auctoritate & ratione sit sublatum, proinde ratiunculæ Judæorum, quas blasphemio ore demurmurant, in medium hic primo omnium veniunt producendæ.

Object. (I) *Lex de Sabbatho, ex intentione DEI, est æterna & inviolabilis Exod. 31: 16. 17. E. Resp. (a)* Illud ברית עולם non importat infinitam & absolutam æternitatem, sed tantum temporariam & periodicam, quæ esset extendenda ad durationem politicæ Judaicæ; cujus excidium fuit occasus & templi, & Sabbthi, & ceremoniarum omnium. Unde dicit Scriptura ומשפטים ומשפטים וחקים *ceremonias & judicia*, בקרב הארץ *in medio terra*, quam possessuri essent, servanda. Deut. 4: 5. *nec non 5. & 6:* quod utique δευτερονόμος & διευκρινισμός a Spiritu S. ita est designatum. Ipsi etiam Talmudistæ fatentur, quod docet Galatinus lib. II: c. 3. & 4. talia extra terram promissionis

non obligare. (β) Annon perpetuitas in Scripturis æque assignatur regno Davidis, Tzioni, sacrificiis, & aliis id genus observationibus legalibus, ac Sabbatho? quorum tamen omnium occasum ne ipsi quidem Judæi diffiteri possunt. (γ) *Æterna* ergo & *inviolabilis* est censenda lex de Sabbatho quoad *morale*, quod est juris *naturalis* & *aterni*, respondetque imagini divinæ, notionibus boni & mali, honesti & turpis; non autem qua *ceremoniale*, quale quid est circumstantia septimi diei, quæ est juris *positivi* tantum & *temporarii*.

Object. (11) *Nihil majore religione a DEO imperatur hominibus, quam observatio Sabbathi, id est, septimi diei: Nec quicquam populo Judaico crebrius impingitur a Prophetis, quam quod in Sabbathi religionem peccarint.* Vid. Nehem. 13: v. 16, 19. seqq. Esa. 58: v. 13. Jer. 17: v. 21, 27. Ezech. 20: v. 12, & 22. v. 8. Ergo: Resp. (α) Sabbathorum observatio interdum usurpatur a Prophetis *Synecdochice*, pro observatione totius cultus divini. (β) Distingvendum id, quod *morale* in Sabbatho, ab eo, quod *ceremoniale*. Utrumque imperatum ad tempora *διὰ τὴν αἰώναν*, Ebr. 9. v. 10, prius tantum post illa. Merito ergo Ju-

Judæis imperata Sabbathorum observatio, merito eorum quoque profanatio impacta, scilicet quamdiu lex illa vigorem suum habuit, & habere debuit. Alia autem est ratio viventium temporibus mutati jam Sacerdotii.

Object. (III.) *Expresse dicit DEUS Exod. 31:16, 17. ante allegato, quod filii Israel debuerint servare Sabbathum in generationibus suis, & quod Sabbathum sit inter DEUM & filios Israel, signum in seculum. Ergo περὶ αὐτοῦ diei septimi juris est perpetui.*

Resp. (a) Notabile prorsus est, quod Moses dicit ad filios Israel, Sabbathum esse signum לַדֹּרֹת in generationibus suis, εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν v. 16 & in v. 13. לַדֹּרֹתֵיכֶם in generationibus vestris, εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. Liqueat enim hinc, legem illam Sabbathorum, qua diei septimi circumstantiam, debuisse durare, quamdiu duratura distinctio generationum filiorum Israel. Ostendant nobis hodie Judæi לַדֹּרֹת generationes suas, distinguant tribum a tribu indubitatis κληρονομίαις, & res confecta erit. Ast ex quo synagoga & politia Judæorum excisa est & esse cepit, tribus etiam omnes ceperunt confundi, exhibito scilicet Jesu Nazareno. (β) Sabbathum

thum illud Judaicum erat signum *distincti-
vum*, Judæorum a gentibus; ergo illud us-
que tempus duntaxat servandum, quo dura-
vit distinctio Judæorum a gentibus. Illa ve-
ro jam dudum sublata, *Rom. 10: v. 12. Gal. 3.*
28. Eph. 2: v. 14. Quod argumentum eo fir-
mius, quia Petrus Galatinus observat lib. II.
De arc. Cathol. Veritat. c. 9. Ipsam Judæorum
glossam restringere præceptum istud de Sab-
batho ad Judæos. *Et quid est, dedit vobis
Sabbathum? Quia vobis scil. Judæis dedit,
& non gentibus seculi.* Quod si ita est, non
obligantur *גוים*, gentes ad Sabbathum; uti
dictus Galatinus aliam ibidem glossam citat
R. Jobanan. Ex allegatione Spanhemii.

Objectio (IV.) *Si DEUS voluisset mu-
tatum Sabbathum, utique publice id abrogasset,
quod publice præcepit. At publice non abroga-
vit. Ergo.*

Resp. (a) Falsum est, quod dicunt Sabba-
thi circumstantiam divina auctoritate non
esse mutatam: DEUS enim in filio suo, qui
Dominus est Sabbathi, id perfecit. (β) Spiri-
tus S. jam olim prædixerat, *Esa. 66. v. 26.*
abrogationem Sabbathi Iudaici tempore Mel-
siæ. Similiter a DEO prædictum *Jer. 31. v.*
31. 32. quod fœdus illud vetus aliquando ef-
fer

set antiquandum, & novum substituendum. Adde locum Malachiae cap. I: II. de מנחה & קטרת offerendis in omni loco, & quovis tempore, cum eadem utriusque circumstantiae sit ratio, eadem necessitas.

(V.) *Eadem est ratio praecepti de Sabbatho, ac aliorum in Lege; Non occides; Non furaberis &c. In eodem enim ordine singula collocantur. Si Sabbathum est mutabile, idem utique de aliis cogitari & inferri potest.*

Resp. (α) Peccant hic elencho *Parium* appellae: quia reliqua praecepta sunt *moralia* tantum; praeceptum vero de Sabbatho mixtum ex *moralis* & *ceremoniali*. Eadem itaque ratio praecepti hujus quoad id, quod in eo *morale*, quae aliorum; non vero quoad id, quod in eo *ceremoniale*. (β) Si ne Israelitae quidem ipsi septimum diem, praecise a Creatione, post tempora Josuae sanctificarunt, vel sanctificare potuerunt; sequitur nec nos ad illius diei sanctificationem praecise teneri. Consequentia est evidens. Antecedens probatur ex Josuae 10: 13. *Et expectavit sol, & luna constitit, donec ulcisceretur gens de inimicis suis. Annon hoc scriptum in libro justis? Stetit ergo sol in medio caeli, nec festi-*

navit occumbere כיום תמים, *circiter die integra*. LXX. & περὶ πορεύεσθαι εἰς δυσμάς, εἰς τέλος ἡμέρας μίας. Ubi תמים יום est שלום יום
Hanc diem Judæorum alii ad triginta sex horas protrahunt, alii ad quadraginta octo. Sic Justinus Martyr, Dialogo cum Tryphone Judæo, diem illum producit μέχρι ὥρων τριάκοντα ἕξ. Ecclesiastici autem Scriptor cap. 46. γ. unum illum diem ad duos extensum, dicit: καὶ μία ἡμέρα ἐγενήθη πρὸς δύο. Philosophantur etiam ipsi Judæi super die protracto tempore Ezechix, quo volunt solem, cum jam pervenisset ad decimam lineam, adeoque jam horas decem confecisset, totidem horas exegisse, primam lineam sensim repetendo; ab ista vero rursus ad duodecimam lineam, hoc est, occasum, progressum esse; quæ omnia triginta duas horas conficiunt; quamvis incertum sit, utrum posteriori hoc loco retrocesserit sol cum tanta mora? utrum citius? ex hypothesi tamen Judæorum, qui prius contigisse volunt, liquet, inde a temporibus illis haudquaquam diem septimum a creatione præcise sanctificatum. Si itaque sanctificatio Sabbathi, inde a creatione, in septimi diei circumstantia præcise sita esse debuit, perit

riit ipsis Judæis jam pridem Sabbathi religio. Plura etiam sunt, quæ coacervant Judæi, pro septimi diei observatione, somnia, a Theologis Christianis ad nauseam usque discussa. Interim videatur Buxtorffius in Synagoga Iudaica p. 242. seqq. & B. D. Thummius in Tract. de Festis, p. 13. seqq.

§. IIX.

Eo erroris prolapsi sunt pessimi quondam hæretici *Ebionitæ*, qui referente Eulebio lib. 3. Hist Eccl. & Epiphanio in Panario Hær. 30. Ecclesiæ, *tamquam necessarium*, obtrudere audebant, *Utriusque Testamenti festa, Sabbathum nimirum vetus, seu septimum, & Dominicum, sive primum diem, Christianis esse observanda.* Etrorem quem nonnulli renovarunt tempore Gregorii Magni, uti constat ex libro ejus II. c. 3. Scribitur etiam, Christianos in Æthiopia hodieque degentes, Sabbathum & diem Dominicum eodem habere honore. Quamvis id forte faciant ex libertate, quam prætendunt, quemadmodum *Circumcisionem & Baptismum* una retinent, renovantes insuper Baptismi sacramentum quolibet anno. Neque tamen ex circumcisione, sed ex fide Jesu Christi, se salutem consecuturos asserunt, ideoque se su-

os circumcidere infantes caufantur, ut *A. brahami & aliorum ſanctorum Patrum exemplum ſibi ob oculos proponant, & illo monumento commoniti, acrius & ardentius, in ſimilis ſanctitatis ſtudium incitentur.* Vid. Mich. Neander in Or. de *Æthiop.* Philip. Nicolai lib. I. de Regno Chriſti c. I. Sed accuratius adhuc B. D. Kromaijerus noſter in Scrutinio Religion. Diſp. X. Nec poteſt eſſe ignotum *ἐγκλημα*, quod Megalander torquet in quosdam nomine tenus Chriſtianos, unum cornu cum Judæis, de ſtricta ſeptimi Diei Sanctificatione, inflantes, quos ea de cauſa *Sabbatharios* appellat, & peculiari quadam Epistoſa, Tomo 7. Jen. German. perſtringit. Prateolus nominat illos, quod ſint *ſecte Anabaptiſtice*, in Elencho Hæreticor. p. 429. qui Staphylo auctore, Sabbathum colant more Judæorum, diem Dominicum aſpernentur, ſolumque Patrem invocent, Filium & Spiritum S. videantur negligere.

§. IX.

Controverſiam cum Judæis de translatione diei Sabbathici, taliter qualiter expediſtam, excipiunt argumenta plane immota, ex Novo Teſt. petita, Sabbathum Chriſti-
ano-

anorum justificantia: quorum haud postremi commatis sunt sequentia.

(I) *Q. ceremonialia sunt & typica, omnia, qua talia, sublata. Septimi diei messaeis erat Judaeis. tantum praescripta ceremonialis. E. Nobis Christianis sublata.*

*Major fundatur in natura & indole ty-
porum ac ceremoniarum: quia, advenien-
te corpore, cessat umbra. Vid. etiam Gal.
3: 24. Minor superius est adserta.*

(II) *Testatur DOMINUS Mar. 2: 22. ad 28. Sabbathum factum propter hominem, non hominem propter Sabbathum. Et Filium hominis esse Dominum Sabbathi, adeoque illius Sanctionem alius esse naturae a praeceptis aliis, secundum aliquid sui; obnoxiam etiam Filio hominis, qui ejus abroganda potestatem habeat. Conferas Matth. 12: 1. ad 9. Luc: 6: v. 1. ad 6. Ergo. Quæ incomparabilis B. D. Chemnitius in aurea sua Harmonia in hanc rem differit, non inutili opera huc traducuntur.*

(III.) *Ipsè DOMINUS Matth. 12: 3. 4. 5. 6. 7. Sabbathum eodem censet ordine, (puta qua ceremoniale, formaliter sumtum, & ut genus) quo ceremoniae aliae legales; inter quas institutio de panibus propositionis &*

sacerdotum λειτουργίαι in Templo. Ergo.

IV. Accedit argumentum plane invictum, quod Col. 2: v. 16. 17. habetur; ubi Apostolus primo sabbathorum observationem cum ceremonialibus aliis, ut homogeneum quid conjungit, cum observatione nimirum distinctionis ciborum, dierum festorum & novilunii: Secundo illa omnia vocat σκιά τῶν μελλόντων, umbram rerum futurarum: tertio opponit Christum ut corpus, in quo, & per quem, res signata fuerit exhibita. Nec licet excipere, per Sabbathā ibi intelligenda festa tantum alia ceremonialia & typica, non Sabbathum septimi diei. Præterquam enim quod vox generalis ibi repetitur, & quæ Sabbathā hebdomadaria includit, manifesta ibi sit distinctio inter ἑορτήν, festum, νεμηνίαν neomeniam, & τὰ σάββατα, Sabbathā. Ergo Sabbathā hic diversa a festis aliis. Adde, Sabbathā illa κατ' ἐξοχήν talia dici, quæ tertio præcepto sancita, frequenter recurrunt, & quorum religione videbantur teneri Christiani, de quorum observatione ambigebatur potissimum nascente Ecclesia Christiana, & quorum observationem exigebant Judæi & Sabbatharii alii inter primos Christianos, qui vel diem septimum a Christianis obser-

vandum docebant, vel Iudæorum Sabbathum cum Sabbatho Christianorum conjungendum censebant, inter quos *Ebionite*. Nec male in dicto loco observatur, verba αἱ ἐστὶν, non esse διακριτικὰ, sed αἰτιολογικὰ, nec ita intelligenda, quasi dicat Apostolus, non esse servanda sabbatha illa, *quæ sunt* umbra rerum futurarum; sed ideo sabbatha non esse servanda, *quia sunt* umbra rerum futurarum, quarum corpus Christus. Idem Paulus de observatione dierum, Christianis non usque necessaria, differit *Rom. 14: v. 6. & Gal. 4: v. 9. 10. 11.*

(V.) Specialissime constituit Paulus *1. Cor. 16: v. 1, 2.* ut primo quoque hebdomadis die *Collectæ* instituerentur in Ecclesia Corinthiaca, perinde ut antehac fecerat in Galatica. De *collecta*, ait, *quæ in sanctos, sicut ordinavi ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.* κατὰ μίαν Sabbathorum unusquisque vestrum apud se reponat recondens, quod bene successerit. Ubi per μίαν αἰββάτων primum post Sabbathum Iudaicum intelligi debere planum est.

(VI.) Ipsa Apostolorum exempla non minus sunt notanda. (a) Constat de omnibus, quod in die Pentecostes fuerint coacti, ut

ut inter publicas preces, & alias cultus divini partes acciperent Spiritum Sanctum. Dies autem Pentecostes prima erat hebdomadis, quia dies Resurrectionis, a quo quinquaginta dies ad Pentecosten, ideo sic græce nominatam, numerandi erant, (β) De Paulo novimus ex Act. 20: 7. quod, postquam *discipuli convenissent, ad frangendum panem, in uno Sabbathi*, prædicavit verbum Domini usque in mediam noctem. (γ) De Johanne liquet, quod eodem primo die fuerit, in Spiritu, h. e. precibus, devotioni, & meditationi rerum sacrarum vacaverit, acceperitque illo ipso die omnes illas suas de statu totius Ecclesiæ, tam militantis, quam triumphantis, visiones abstractissimas, quas per Apocalypsin reliquit consignatas.

(VII.) Ipse DOMINUS JESUS exemplo suo idem confirmat, dum non solum Sabbatho ægrotos curavit, sed & primo septimanæ die plerumque docuit, & miracula exeruit divinissima, utpote *conversionem aque in vinum, Job. 2: 1, 11. tranquillationem maris Luc. 8: 22. saturationem quinque millium hominum per multiplicatio quinque panes & duos pisciculos.* Existimatur etiam quibus-

quibusdam initio diei Dominici natus, & in Iordane baptisatus; quin in illo *resurrexisse* cognoscitur ex *Matth. 28. v. 1.* & ingressus januis clausis ad suos discipulos, communicatum illis SPIRITUM S. potestatem remittendi peccata, ex *Joh. 20: v. 19.* Octiduo post reversus. *v. 29.*

(IIX.) Denique non major stringit necessitas Christianos ad servandum tempus cultui Judaico destinatum, quam locum, scil. templum Jerosolymitanum. Uti duo illa conjunguntur *Lev. 19: v. 30.* Christianos autem ad certum locum non esse alligatos, constat ex *Joh. 4: v. 21. 23.* *Mal. 1. v. 21.* Ergo.

S. X.

Tandem eo devolvimur, ut quæratur: I. *An diei Dominici institutio sit juris Divini, an positivi? An Christum habeat auctorem, an Apostolos?* II. *An Apostolorum constitutio censenda sit, an Ecclesiastica tantum?* III. *An immediate a Divina auctoritate profecta, an mediate?* IV. *An mutabilis sit, vel non?*

Pontificii tradunt diem Dominicum introductum ex traditione & auctoritate Ecclesiastica. Quidam Theologorum dicunt ab Apostolis & Eccle.

Ecclesia Apostolica diei hujus natales & auctoritatem pendere, præscindendo, an ex libera constitutione ecclesiastica, boni ordinis causa? an vero iure & mandato Divino speciali? ut hoc illorum facto nos adhucdum ad certum diem adstringamur. Non desunt, qui definiunt, hunc diem *immediate* ab ipso Christo esse designatum, adeoque *juris esse divini*. Nonnulli etiam statuunt, præceptum & exemplum Apostolorum, de hoc die esse *juris Divini*, & consequenter observationem ejus *immutabilem*. Nostrum quidem non est, hanc litem inter tot tantosque magni nominis Theologos velle, aut posse componere. Id tamen salva cujusque auctoritate pronunciamus, nempe Apostolos primis annis Ministerii sui utrumque diem, *Sabbathi* & *Dominicum*, simul applicasse exercitiis sacris, *Sabbathis*que diservisse cum Judæis, *Dominicis* autem diebus celebrasse mysteria sacra cum Christianis. Nam *Act. 13. v. 14. seqq.* Paulus & Barnabas *Antiochie* ingressi Synagoga, docuerunt viros Israelitas e fratribus conversos, & a Judaismo averfos, die Sabbathorum. Quibus exeuntibus aliqui v. 42. rogabant, ut & se-

quen

quenti Sabbatho, quo illucescebat Dominus, loquerentur sibi verba hæc. Sic Paulus iterum *Philippis* concionatus est die Sabbathorum. *Act. 16: 13, & Thessalonica* de Scripturis differuit per tria Sabbathata. *Act. 17: 2.* Post Apostolorum tempora in Ecclesiis Orientis, Græcis plerisque, *uterque dies*, diu sollemniter fuit observatus. Leguntur etiam in *Constitut.* sub nomine Apostolorum hæc: *Sabbatum & Dominicum diem festum agimus, quoniam ille natura condita est monumentum, hic resurrectionis.* Gregorius quoque Nyssenus in Orat. ad eos, qui reprehensiones ægre ferebant, non existimat, Dominicum diem ab iis rite potuisse celebrari, qui diem Sabbathi festum non duxerant: *Quibus oculis, inquit, vides diem Dominicum, qui despicias es Sabbathum? An nescis quod hi fratres sint? Quod si alterum probro affeceris, alterum offendis.* Et Anastasius Nicænus ait: *Sabbatum & dies Dominus sunt dies sancti & festi, neque licet in eis jejunare.* Hinc dubio procul mos ille hodieque observatur apud Abylinos, de quibus supra. Et quamquam in Ecclesia primitiva dici Domini observatio, tem-

D

pore

pore Apostolorum, virorumque Apostolicorum, manserit immota: sequioribus tamen temporibus, grassantibus in Ecclesia persecutionibus, sublatisque per illos fides Ecclesiae Doctoribus, langvescere cepit, & quasi emori, dicti diei sanctificatio, adeo, ut **Constantinus Magnus**, $\Sigma\Delta\Lambda$, e re haberit, primum septimanæ diem, quem *solis* vulgo nominant, in locum Sabbathi, publico cultus divini exercitio ante destinatum, (quia **CHRISTUS** eo die a mortuis resurrexit; vide *Mattb. 28: 1. Marc. 16. 1.* unde audit *ἡμέρα κυριακή* *Apoc. 1: 10.*) peculiari postea constitutione confirmare, Anno Domini CCCXXI. referente Eusebio lib. 4. de vita Constant. c. 18.

§. XI.

An vero ab ipso **CHRISTO** *immediate* facta fuerit translatio Sabbathi in diem Dominicum? res est solutu intricatior. **B.D. Chemnitius** p. 336. L. L. negat, & dicit, Christum sua resurrectione sanctificasse primam Sabbathorum, id est, hebdomadis, non hac opinione, quod sub necessitate salutis servandus

vandus sit dies Dominicus, scil. *formaliter* spectatus; sed quod voluerit mutationem illam esse publicam professionem, quod Christiani sint liberati a necessitate discriminis dierum; ideoque diem Dominicum in N. T. non servari ea necessitate, qua Sabbathum in lege fuit observatum; sed ea libertate, qua Christus per resurrectionem suam umbram discriminis dierum voluit abrogare, & septimum diem, *formaliter sic dictum*, immutare; licet *septimus dies materialiter* dictus semper maneat; id est, ordinis & decori causa DEUS velit certum diem esse, in quo conveniatur; qui tamen *formaliter* dictus extra casum scandali, & extra turbationem ordinis possit libere mutari. Eundem videri vult B. D. Kromajer. etjam p. 146.

Ergo aliud est, Christum instituisse diem Dominicum *absolute*, & aliud, instituisse eum *determinate*. Instituit quidem Dominus isthunc diem, etiamsi *mediate* per Apostolos id fecerit; quia Paulus de se testatur, quod non ausus sit quidquam loqui, quod non per ipsum operatus esset Christus.

Rom. 15: 18. Utrum vero *immediate* institue-
rit? viderint alii. De *mutatione* diei Do-
minici, num sit *impossibilis*, aut *adiaphora*?
nec tempus admittit, nec instituti fert
ratio, ut differamus. Sabbathum illud
caeleste & æternum concedat no-
bis Sabbathi DOMI-
NUS !

Ln

